

ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ЗАПОЗИЧЕННЯ В ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

MARRIAGE AGREEMENT: FOREIGN EXPERIENCE AND PROSPECTS OF ITS BORROWING INTO THE LEGISLATION OF UKRAINE

Соболев В.П., магістр права

Інститут права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена питанню запозичення іноземного досвіду правового регулювання шлюбних відносин у частині укладання, розірвання шлюбних договорів, унесення змін до шлюбних договорів, а також змісту таких договорів. Згадано відмінність підходів до шлюбних договорів в англо-американській і континентальній правових сім'ях. Досліджено досвід країн континентального права, а саме: окремих країн Європи (Греція, Данія, Іспанія, Італія, Латвія, Литва, Нідерланди, Німеччина, Франція, Швейцарія, Швеція) та колишнього Радянського Союзу (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Російська Федерація, Таджикистан, Узбекистан), а також Японії та країн, що живуть за мусульманським правом. На обґрунтування актуальності теми дослідження наводяться конкретні вдалі й дієві приклади механізмів регулювання відносин подружжя шлюбними договорами із закордонного цивільного та сімейного законодавства. Пропонується втілити окремі положення із законодавства європейських і пострадянських країн до законодавства України з метою покращення регулювання шлюбно-сімейних відносин. З точки зору наукової доктрини досліджено суб'єктивні й об'єктивні складники шлюбного договору, на які звертається увага науковців у Німеччині. На прикладі дієвості законодавства країн континентального права доведено, що в Україні необхідно запровадити реєстр шлюбних договорів і дозволити їх укладання через представника.

Приділяється увага змісту шлюбного договору в окремих державах, а також окремим положенням шлюбних договорів, які не притаманні українському законодавству. Розкриваються відмінні від вітчизняних підходи до правового режиму майна подружжя, розподілу майна подружжя у випадку розірвання шлюбу або смерті одного з подружжя. Згадуються додаткові, не притаманні Україні положення, що включаються до шлюбних договорів, зокрема з приводу виховання спільних і народжених у шлюбі дітей, з питань спадкування, з приводу недостойної поведінки одного з подружжя та санкцій у зв'язку з цим, поділу прибутків подружжя при режимі особистої приватної власності подружжя тощо.

Ключові слова: реєстрація шлюбу, шлюбний договір, майнові відносини подружжя, особисті немайнові відносини подружжя, спільна сумісна власність подружжя.

The article is devoted to the issue of borrowing foreign experience in the legal regulation of marital relations in terms of concluding, terminating marriage contracts, amending marriage contracts, as well as the content of such contracts. The differences between the approaches to marriage contracts in the American and Continental legal families are mentioned. The experience of continental law countries, namely some European countries (Greece, Denmark, Spain, Italy, Latvia, Lithuania, the Netherlands, Germany, France, Switzerland, Sweden) and the former Soviet Union (Azerbaijan, Belarus, Armenia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Moldova, The Russian Federation, Tajikistan, Uzbekistan) as well as Japan and countries living under Muslim law is studied. To substantiate the relevance of the research topic, specific successful and effective examples of mechanisms for regulating marital relations by marriage contracts under foreign civil and family law are given. It is proposed to implement certain provisions from the legislation of European and post-Soviet countries to the legislation of Ukraine in order to improve the regulation of marital and family relations. From the point of view of scientific doctrine, the subjective and objective components of the marriage contract, which are the focus of scholars in Germany, have been studied. On the example of the effectiveness of the legislation of the countries of continental law, it is proved that in Ukraine it is necessary to introduce a register of marriage contracts and allow their conclusion through a representative.

Attention is paid to the content of the marriage contract in some states, as well as certain provisions of marriage contracts, which are not inherent in Ukrainian law. Different approaches to the legal regime of the spouses' property, distribution of the spouses' property in case of divorce or death of one of the spouses are disclosed. Additional, non-Ukrainian provisions included in marriage contracts are mentioned, in particular, regarding the upbringing of joint and born children, inheritance, misconduct of one of the spouses and sanctions in this regard, the division of marital income in regime of personal private property of the spouses, etc.

Key words: marriage registration, marriage contract, property relations of spouses, personal non-property relations of spouses, joint property of spouses.

Вступ. Останніми роками шлюбний договір серед українців набуває популярності. Це пов'язано з підвищенням юридичної грамотності серед населення та бажанням упорядкувати свої сімейні відносини. Водночас законодавство часто не поспішає за трансформаціями в суспільній свідомості. Складності додає те, що шлюбний договір є відносно новим на теренах України. У Радянському Союзі цьому питанню не присвячувалося належної уваги, а більше раннє законодавство (від Київської Русі до Російської Імперії), вочевидь, не релевантне та застосовне хіба що в питаннях шлюбних традицій.

Актуальність теми. Україна активно вдосконалює власне законодавство в частині приведення його у відповідність до європейського з метою подальшого вступу до Європейського Союзу. Отже, досвід європейських держав необхідно враховувати в тому числі при вдосконаленні вітчизняного правового регулювання шлюбних відносин.

Завданням дослідження є аналіз закордонного законодавства, що регулює укладання, унесення змін і розірвання шлюбного договору.

Виклад основного матеріалу. У науці традиційно шлюбні договори поділяють за правовими сім'ями – на англо-американські, континентальні, мусульманські тощо. Англо-американський і континентальний підхід до шлюбних договорів має одну суттєву відмінність. У першому випадку предметом регулювання договору можуть бути особисті немайнові та майнові відносини подружжя, у другому випадку – лише майнові. Мусульманські шлюбні договори більш традиційні й переважно стосуються немайнових питань, але трапляються й випадки регулювання майнових відносин подружжя.

Континентальний підхід запозичено низкою пострадянських країн. Знаходимо його в:

- ст. 38 Сімейного кодексу Азербайджанської Республіки;
- ст. 29 Сімейного кодексу Республіки Вірменія;
- ст. 41 Кодексу про шлюб і сім'ю Республіки Казахстан;
- ст. 5 Сімейного кодексу Киргизької Республіки;
- ст. 29 Сімейного кодексу Республіки Молдова;
- ст. 42 Сімейного кодексу Російської Федерації;

- ст. 42 Сімейного кодексу Республіки Таджикистан;
- ст. 31 Сімейного кодексу Республіки Узбекистан.

Як виняток згадаємо Республіку Білорусь, де запозичено англо-американський підхід (ст. ст. 13 і 13-1 Кодексу про шлюб і сім'ю Республіки Білорусь) [1, с. 46].

Так як Україна прагне стати державно-членом Європейського Союзу, у статті буде переважно досліджено європейський (континентальний) досвід.

У Німеччині, на відміну від України, встановлено презумпцію особистої власності кожного з подружжя, натомість режим спільної сумісної власності встановлюється шлюбним договором (§ 1363–1364 Німецького цивільного кодексу) [2, с. 346].

Ще одна цікава відмінність німецького законодавства від українського: шлюбний договір можна укласти й через представника, адже ним охоплюються виключно майнові питання. Тобто німецькі юристи відносять шлюбний договір суто до цивільних, в Україні шлюбний договір регулюється також і сімейним законодавством, у зв'язку з чим його укладання має бути особистим, як і вступ у шлюб [3].

Також у німецьких шлюбних договорах зустрічаються положення, пов'язані з професійним і кар'єрним розвитком кожного з подружжя [4]. Регламентуються питання народження дітей, їх виховання з урахуванням професій чоловіка та дружини. Наприклад, якщо дружина не працює за фахом, так як доглядає за дітьми подружжя. У договорі можна прописати, що дружина вийде на роботу на умовах неповного робочого дня, коли діти досягнуть певного віку, а пізніше на умовах повного робочого дня, коли діти виростуть ще. Також можна прописати плани подружжя заводити додаткових дітей.

Планування родини з урахуванням особистих обставин кожного з подружжя та їх фіксування в договорі потрібні для юридичної оцінки розвитку шлюбних відносин порівняно з моментом укладання договору. Німецькі правники відносять ці обставини до суб'єктивних аспектів шлюбного договору.

Німецькі науковці структурно поділяють шлюбні договори на такі елементи [5]:

1) об'єктивний складник – перевірка значимості умов договору, від яких прав у зв'язку з ними кожна зі сторін відмовляється, які права через це обмежуються;

2) суб'єктивний складник – мета й мотиви договору, передбачувана нерівність підписантів договору, а також його відповідність стандартним умовам, наприклад:

- достатній час для підготовки проекту договору, аби кожен із подружжя зміг ознайомитися з ним принаймні за два тижні, розумна тривалість переговорів, що передує укладанню;

- дотримання вимоги нотаріального посвідчення договору;

- невігідне становище однієї зі сторін або укладання під тиском (договори, укладені безпосередньо перед вступом у шлюб або під тиском розірвання шлюбу). Проте бажання одружитися або продовжувати жити в шлюбі тільки за умови укладення шлюбного договору саме по собі не кваліфікується як тиск або невігідне становище;

- особливі ситуації, на кшталт вагітності або незнання німецької мови. У першому випадку може знадобитися судовий контроль, адже вагітність може бути кваліфікована як умова, що зумовлює тиск на одну зі сторін, у другому – потрібен сертифікований перекладач;

- соціальні фактори (трудова відносина між стороною або економічна залежність) і стан здоров'я сторін (психічний стан, наявність наркотичної або алкогольної залежностей);

- наявність аморальних положень або односторонніх обмежень сторін.

Відповідно до ст. 1398 Французького цивільного кодексу, неповнолітній може укласти шлюбний договір за наявності дозволу батьків або інших законних представ-

ників, інакше такий договір буде визнано недійсним. Водночас, згідно зі ст. 1395 Французького цивільного кодексу, шлюбний договір укладається до реєстрації шлюбу [6, с. 356].

Шлюбні договори, за законодавством Франції, можуть бути укладені з такими правовими режимами майна в подружжі [7, с. 147]:

1) роздільне володіння – у такому випадку подружжя захищене від боргів одне одного, так як майно, яким володів кожен із подружжя до укладення шлюбу, залишається в його власності, але при цьому майно, яке подружжя отримало під час шлюбу, по праву належить обом, що є типовою умовою шлюбних договорів в Україні. При припиненні шлюбу спільно нажите майно розділяється в межах вкладу кожного з подружжя в таке майно. Користування, на відміну від власності, так не розподіляється. Тобто подружжя може користуватися майном одне одного без згоди, навіть набути до шлюбу;

2) спільне володіння – встановлюється без укладання шлюбного договору. Спільна сумісна власність подружжя, як і в законодавстві України, але при розірванні шлюбу все майно поділяється порівну, навіть набуто до шлюбу. Також у випадку смерті одного з подружжя другий/друга успадковує усе майно й особисті зобов'язання;

3) змішане володіння – виходячи з назви, симбіоз двох вищезокреслених правових конструкцій. Особистою власністю є все придбане власним коштом, спільною власністю – відповідно, придбане спільно [8, с. 56].

Що цікаво, у Франції та Німеччині можна передбачити правові наслідки зради або появи алкогольної/наркотичної залежності, а саме до одного з подружжя переходитиме частина майна [9].

Схожі санкційні норми можемо знайти й у законодавстві пострадянських країн. Виходячи з положень ч. 4 ст. 29 Сімейного кодексу Республіки Молдова, подружжя має право передбачити в шлюбному договорі майнові наслідки для сторони, поведінка якої призвела до розірвання шлюбу [1, с. 47].

Звернімося також до досвіду азійських країн. Згідно зі ст. 759 Цивільного кодексу Японії, уносити зміни до шлюбного договору можна, лише якщо це прямо передбачено шлюбним договором, що, на нашу думку, є дещо радикальним. Шлюбні договори при цьому реєструються в органах РАЦСу, інакше правовий режим майна подружжя регламентується законом (ст. 755 Цивільного кодексу Японії) [10].

У Швеції шлюбний договір підписується не лише подружжям, а й двома свідками, коли в Україні наявність свідків при реєстрації шлюбу є лише традиційною та добровільною умовою. Шлюбним договором регулюється лише питання правового режиму майна й управління ним. Такий договір реєструється в спеціальному реєстрі через окружний суд. Унесення змін і розірвання договору допускаються.

У Данії та Швейцарії шлюбний договір складається за тими ж правилами, що і у Швеції, але є невід'ємною частиною свідоцтва про шлюб. Для Швейцарського сімейного права характерна обов'язкова згода обох із подружжя на розпорядження майном, що перебуває в спільній власності.

Мусульманське право теж передбачає існування шлюбного договору, яким на кожному зі сторін покладаються права, обов'язки й відповідальність за порушення умов договору. При цьому в договорі можуть урегулюватися спадкові питання. Увага приділяється традиційним для мусульманського права побутовим обов'язкам чоловіка та дружини, зокрема забезпечення дружини та її виховання чоловіком як главою сім'ї [11, с. 119].

Знаходимо також інші положення, нестандартні для українських шлюбних договорів. Наприклад, в Іспанії в шлюбних договорах можна вирішувати питання

спадкування [12], а в Італії шлюбним договором можуть регулюватися права й обов'язки третіх осіб (наприклад, кредиторів) [13]. У Республіці Білорусь у шлюбному договорі також можна прописувати методи й форми виховання спільних дітей, питання аліментів і спілкування з дітьми в разі розірвання шлюбу [12].

У Греції розповсюджений так званий договір про співжиття, який регулює відносини майбутнього подружжя лише до реєстрації шлюбу. Законодавством Греції передбачено, що такий договір заборонено укладати в шлюбі, між родичами, а також між усиновленими й усиновлювачами [14, с. 27].

Законодавством Латвійської і Литовської Республік передбачена реєстрація нотаріально засвідчених шлюбних договорів у спеціальних реєстрах.

У Латвійській Республіці реєстрація зумовлена юридичною силою щодо третіх осіб. При цьому шлюбні договори реєструються в Реєстрі майнових відносин подружжя, а щодо нерухомого майна – також і в Земельному реєстрі.

У Литовській Республіці шлюбний договір зміни до нього та розірвання шлюбного договору реєструються в Реєстрі шлюбних договорів, який ведеться іпотечними установами [15].

У Нідерландах знаходимо особливу форму шлюбного договору – Амстердамський пакт. Установлюється режим особистої власності кожного з подружжя, але щороку надлишок доходів обох сторін після вирахування витрат на спільне господарство розподіляється навпіл [16].

Висновки. Керуючись вищевикладеним іноземним досвідом, маємо висловити свої міркування з приводу впровадження окремих не притаманних українському законодавству положень з приводу шлюбних договорів:

По-перше, заборону внесення змін до шлюбного договору вважаємо радикальною та необґрунтованою умовою, адже сторони можуть укладати шлюбний договір ще недостатньо зрілими.

По-друге, реєстрацію шлюбних договорів через суд вважаємо обтяжливою як для сторін, так і для судової системи. Натомість будемо вітати ініціативу створення окремого реєстру шлюбних договорів, який буде вестися органами РАЦСу.

По-третє, важливим кроком має стати регламентування внесення до шлюбного договору питань планування родини, як це нині працює за законодавством Німеччини, і спадкових питань, як в Іспанії.

По-четверте, підтримуємо іноземний підхід з приводу укладання шлюбного договору через представника, але наполягаємо на тому, щоб це було можливо лише при укладанні шлюбного договору після реєстрації шлюбу, аби звести правову природу шлюбного договору виключно як до цивільного.

По-п'яте, на нашу думку, зайвим є впровадження обов'язковості шлюбного договору та свідків його укладання як факультативних і таких, що суттєво не вплинуть на регулювання шлюбних відносин в Україні.

Уважаємо такі комплексні та масштабні вдосконалення українського законодавства необхідними задля підтримки українських родин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анцух Н.С. Отношения супругов в сравнительном и международном семейном праве. *Актуальные проблемы международного публичного и международного частного права* : сборник науч. трудов / Белорус. гос. ун-т ; отв. ред. Е.В. Бабкина, Ю.А. Лепешков. Минск, 2014. Вып. 6. С. 40–67.
2. Verlag C.H. Beck. Bürgerliches Gesetzbuch mit Einführungsgesetz, Beurkundungsgesetz, AGB-Gesetz. *Deutscher Taschenbuch Verlag*. München, 1996. S. 550–551.
3. Ануфриева Л.П. Международное частное право : в 3 т. Москва : БЕК, 2002. Т. 2. 620 с.
4. Ehevertrag mit Änderungen zum Zugewinnausgleich Herausnahme von Grundstücken und Betriebsvermögen. *Tobias Fembacher, Beck'sche Online-Formulare*. Vertrag 56. Edition 2021. URL: https://beck-online.beck.de/Dokument?vpath=bibdata%2Fform%2Fbeckof-v%2Fcont%2Fbeckof-v.gl6.gl1.gl1.gl1.htm&anchor=Y-600-W-BECKOF-V-NAME-INDEXTERM_61598198-A385-4AFC-8C9A-62CA78030925.
5. Bergschneider L., Wolf A. Richterliche Inhaltskontrolle von Eheverträgen. *Neue Zeitschrift für Familienrecht*. 2018. 162 S.
6. Лаврова Д.Г. Французский Гражданский кодекс. Санкт-Петербург, 2004. 1101 с.
7. Хазова О.А. Брачный договор: опыт стран Запада : учебное пособие. Москва : Юрист, 2009. 347 с.
8. Кабышев О.А. Брак и развод. Москва, 1998. 144 с.
9. Сакович О.М. Правоотношения супругов по зарубежному законодательству. *Журнал российского права*. 2003. № 4. С. 168–179.
10. Плиева С.Э. История развития законодательства о брачном договоре в России и за рубежом. *Новая правовая мысль*. 2011. № 4. С. 64–68.
11. Гаспарян А.С. Атрохова Е.С. Брачный контракт: Гарантия семейного счастья. Ростов-на-Дону : Феникс, 2004. 287 с.
12. Свирипова К.А. Институт брачного договора в России и в зарубежных странах. *Молодой ученый*. 2016. № 25. С. 504–506.
13. Смирнова Е.В. Брачный договор с участием иностранного элемента по российскому и зарубежному законодательству. *Известия РГПУ им. А.И. Герцена*. 2013. № 159. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/brachnyy-dogovor-s-uchastiem-inostrannogo-elementa-po-rossiyskomu-i-zarubezhnomu-zakonodatelstvu>.
14. Маласова А.Н. Институт брачного договора в семейном праве Европейского Союза. *Материалы Всероссийской научно-практической конференции аспирантов, студентов и учащихся школ*. Тольятти : ВУИТ, 2019. С. 25–31.
15. Левушкин А.Н. Брачный договор в Российской Федерации, других государствах-участниках Содружества Независимых Государств и Балтии. Москва : Юстицинформ, 2012. 207 с.
16. Van Der Burght G. Overview of Matrimonial Developments in International. *Survey of Family Law*. 2007. P. 211–212.